

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

УДК 339.3

Апопій В. В., Ситник Н. С.

ХАРАКТЕР СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ

Досліджено теоретичні та прикладні аспекти розвитку торговельної сфери. Обґрунтовано і запропоновано індикатори і показники визначення характеру розвитку внутрішньої торгівлі.

Ключові слова: торгівля, розвиток, еволюція, зростання, інтенсивний розвиток, екстенсивний розвиток.

Apopiy V., Sitnik N.

CHARACTER DEVELOPMENT OF MODERN INTERNAL TRADE IN UKRAINE

Theoretical and applied aspects of the trade sector are investigated/ Substantiated and proposed indicators and figures determine the nature of domestic trade.

Keywords: trade, development, evolution, growth, intense development, extensive development.

Вступ. Нестабільність соціально-економічних систем більшості країн внаслідок тривалих криз, широкомасштабних трансформацій і реформ суттєво активізує пошуки шляхів динамічного розвитку національних економік. Відповідно, в центрі наукових дискусій вчених опинилися складні теоретичні і практичні проблеми стабільного еволюційного розвитку суспільства, економіки, окремих сфер на макро- і мікрорівнях, у тому числі внутрішньої торгівлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток, як категорія, трактується по різному: «...як зміна меж виробничих можливостей (С.Гурієв), «...процес функціонування та еволюції систем у довготривалому періоді» (С. Мочерний), «...процес постійного економічного зростання» (П. Бергер), «інвестиції в людський капітал» (Т. Шульц), «...створення інституціональних умов для вільного підприємництва» (Ернандо де Гото), «...поступальний процес за багатьма напрямками» (Г. Дуб'янська). Як видно, «розвиток» інтерпретується різноманітно: як процес, зміни і навіть умова.

Дійсно «розвиток» – це процес, причому складний і багатоаспектний. Тому для визначення його сутності важливо чітко сформулювати мету, спрямованість функцій, предмет розвитку, тобто конкретні основи. А це означає, що розвиток має свої особливості і характерні риси залежно від суб'єкту, його мети і функцій.

Постановка завдання. Уявлення про «розвиток» як складного і багатоаспектного процесу нині, на жаль, формують не фундаментальні теорії, а чисельні концепції, які проти річно розкривають зміст і значення цієї категорії, переважно на макрорівні.

Проте, «розвиток» є надзвичайно складною категорією і пояснення її змісту лише концептуально недостатньо для визначення природи, сутності і особливостей. Тому об'єктивно особливого значення набувають теоретичні і науково-прикладні аспекти самої категорії «розвиток». Саме розкриття цих аспектів є основною метою статті.

Виклад основного матеріалу. Для внутрішньої торгівлі, наприклад, «розвиток» за своєю суттю є довготривалий еволюційний процес кількісного та якісного нарощування її потенціалу з метою ефективної реалізації основних функцій цієї сфери.

Довготривалість і еволюційність характеризують процес розвитку як поступальний, динамічний без різких змін «шокового» характеру.

Основний зміст процесу розвитку – це нарощування потенціалу торговельної сфери, насамперед, ресурсного – матеріально-технічного, технологічного, економічного, соціального і, відповідно, збільшення обсягів господарської діяльності, а також результативних показників. Багатогранність змісту розвитку зумовлює наявність його різновидів в торгівлі: економічний, соціальний, технічний, технологічний, інвестиційний, інноваційний та ін.

Головною метою розвитку торговельної сфери є забезпечення товарного обігу і еквівалентного обміну товарів у формі купівлі-продажу для задоволення потреб споживачів – фізичних та юридичних осіб.

Таким чином, сутнісна характеристика процесу розвитку сфери торгівлі розкриває багатоаспектність його змісту. Слід зазначити, що для розвитку характерна органічна єдність складових елементів, тобто комплексний характер зростання, а не лише її

окремих сегментів. Тепер важливо розмежувати поняття «розвиток» і «зростання». Останнє трактується як процес позитивних змін, тобто позитивної динаміки в короткому періоді, але з суттєвими коливаннями. Крім того, для зростання характерна не комплексність, а фрагментарність. Відтак випереджальне зростання окремих складових (сегментів) торгівлі не означає ще розвиток цієї сфери. Тільки комплексне і узгоджене зростання складових забезпечує розвиток сфери внутрішньої торгівлі.

В цілому, розвиток і зростання взаємопов'язані і взаємозалежні, але вони не тотожні. Розвиток виражає комплексно кількісні та якісні зміни і характеризується суцільним процесом, а зростання проявляється фрагментарно, переважно, в кількісних змінах. У загальному вигляді схематично складові розвитку можна представити наступним чином (рис.1).

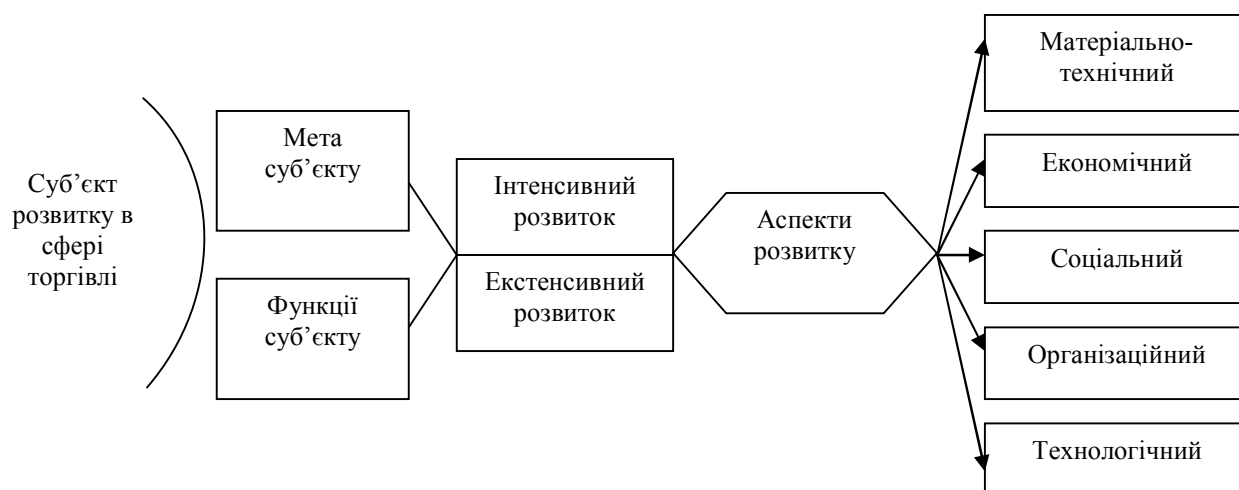

Рис. 1. Складові процесу розвитку

Суб'єктами розвитку може бути власне сфера внутрішньої торгівлі, її підсистеми (оптова торгівля, роздрібна торгівля, торговельне посередництво), сегменти (торгівля продтоварами, торгівля непродтоварами та ін.), окремі підприємства, їх об'єднання, підрозділи.

Залежно від соціально-економічних умов, широкого спектру екзогенних та ендегенних чинників, спрямованості торговельної політики розвиток в системі внутрішньої торгівлі може бути екстенсивного або інтенсивного типу.

Екстенсивний розвиток означає кількісне зростання обсягів господарської діяльності підприємств торгівлі пропорційно зростанню ресурсного потенціалу, насамперед, матеріально-технічного і трудового. Правда, сфера торгівлі має свої особливості:

- по-перше, основний показник – товарооборот може прискорено зростати за рахунок цін, тобто незалежно від змін ресурсного потенціалу. Тому при аналізі цього показника слід орієнтуватися на фізичний обсяг товарообороту;

- по-друге, офіційна статистика системно облікує лише оборот підприємств торгівлі. Інші сектора

(фізичні особи – підприємці, ринки, дрібно роздрібна мережа) показують оборот розрахунковий. Зазначимо, що розрахунковий оборот складає 35-40% національного обороту.

Другий тип розвитку – інтенсивний. Він характеризується випереджаючим розвитком кількісних та якісних показників за рахунок нових технологій, методів продажу, організаційних форм, управлінських схем, конкурентних механізмів, маркетингових прийомів. Детермінуючими чинниками інтенсифікації торгівлі є наростаюча конкуренція, інтернаціоналізація торгівлі, диверсифікація торговельної діяльності.

Слід особливо підкреслити, що у «чистому вигляді» ні один із зазначених типів розвитку на практиці не зустрічається. Як правило, спостерігається переважно екстенсивний розвиток, або переважно інтенсивний тип розвитку торгівлі.

У загальному процесі розвитку торгівлі виражено проявляються різні аспекти: матеріально-технічний, технологічний, соціальний, економічний, організаційний, інноваційний та інші. Кожний з них має свою спрямованість, особливості та індикатори (табл.1).

Особливості різних аспектів розвитку зумовлені, насамперед, спрямованістю цих процесів на реалізацію економічних, соціальних, організаційних інших функцій торгівлі. Відповідно вони характеризуються і вимірюються специфічними індикаторами та показниками, аналіз яких може формувати реальне уявлення про кожний окремий аспект розвитку і сфери торгівлі в цілому. При цьому, зауважимо, що систему індикаторів і показників розвитку немислимо звести до узагальненого або інтегрального показника навіть на окремих напрямках розвитку.

Наведений вище теоретичний аналіз дозволяє перевести розгляд проблеми розвитку внутрішньої торгівлі у науково-прикладну площину для визначення характеру, масштабів і темпів її розвитку.

Сутнісна характеристика процесу розвитку і ключові його індикатори в сфері торгівлі

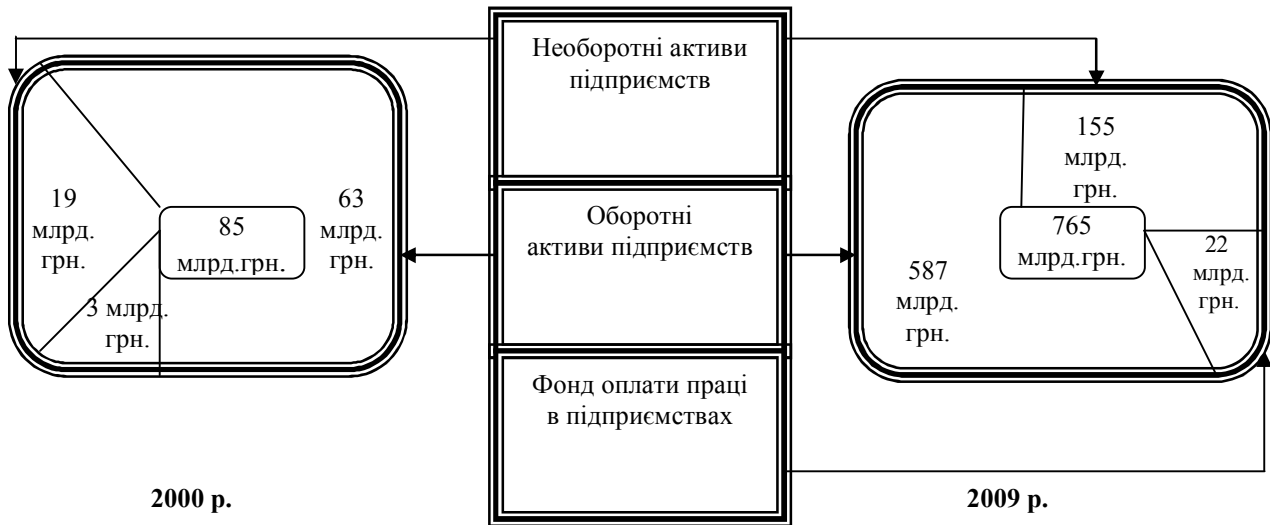
Суть процесу розвитку	Індикатор розвитку
1. Загальний розвиток сфери торгівлі – це довготривалий еволюційний процес кількісного та якісного нарощування потенціалу і позитивної динаміки ключових показників її функціонування	<ul style="list-style-type: none"> - динаміка сукупного ресурсного потенціалу; - зміни валової доданої вартості (ВДВ); - участь сфери торгівлі у формуванні ВВП; - індекси фізичних обсягів реалізації; - ресурсовіддача; - рентабельність операційної діяльності;
Основні аспекти розвитку сфери торгівлі: <i>матеріально-технічний розвиток</i> (зміцнення і якісні перетворення об'єктів торгівлі та їх інфраструктури, їх оснащення сучасною технікою і обладнанням)	<ul style="list-style-type: none"> - динаміка основних видів об'єктів торгівлі; - введення і вибуття об'єктів торгівлі; - співвідношення активної і пасивної частини основних фондів; - потужності торговельних об'єктів; - ступінь зносу основних фондів; - фондовіддача;
<i>технологічний розвиток</i> (вдосконалення і впровадження прогресивних технологій, спрямованих на ефективність торгово-технологічних процесів і підвищення якості торговельного обслуговування)	<ul style="list-style-type: none"> - ступінь механізації, автоматизації і комп'ютеризації процесів в торгівлі; - впровадження прогресивних технологій; - ефективність нових технологій;
<i>інноваційний розвиток</i> (виражає принципово нові якісні зміни в організації, управлінні, технологіях, економічній та соціальній діяльності на базі новітніх засобів, підходів і стратегій)	<ul style="list-style-type: none"> - динаміка витрат на впровадження інновацій; - ефективність інноваційної діяльності;
<i>організаційний розвиток</i> (процес формування, вдосконалення організаційних структур, організаційних форм, систем і підсистем, їх адаптація до нових умов і постійне спрямування організаційних дій на реалізацію функцій торгівлі)	<ul style="list-style-type: none"> - кількісні та якісні структурні зміни; - інтернаціоналізація об'єктів торгівлі; - співвідношення організованого і неорганізованого секторів торгівлі; - концентрація в торгівлі; - диверсифікація торговельної діяльності; - тенденції банкрутства об'єктів торгівлі.
<i>економічний розвиток</i> (поступальний процес зміцнення економічного потенціалу сфери торгівлі та його ефективна реалізація)	<ul style="list-style-type: none"> - динаміка економічного потенціалу; - інвестиції в сфері торгівлі; - характер змін фінансового стану сфери торгівлі; - динаміка і структура товарообороту; - динаміка і структура операційних витрат; - фінансові результати; - рентабельність операційної діяльності.
<i>соціальний розвиток</i> (виражається в активній соціальній діяльності суб'єктів сфери торгівлі з метою забезпечення реалізації соціальних функцій торгівлі)	<ul style="list-style-type: none"> - ступінь задоволення попиту і реалізації доходів населення; - економічна і фізична доступність об'єктів торгівлі для покупців; - забезпечення трудової зайнятості; - зміни в трудових ресурсах; - соціальна орієнтація торгівлі.

Вихідним моментом в науковому аналізі процесу розвитку сфери торгівлі, є визначення характеру змін і динаміки сукупних ресурсів – необоротних активів, оборотних активів, трудового потенціалу.

Необоротні активи, які включають основні засоби, інвестиційну нерухомість, незавершене будівництво, фінансові інвестиції по суті складають матеріально-технічний потенціал торгівлі і основу розвитку господарської діяльності. Їх частка (78-80%) в силу специфіки діяльності торгівлі припадає на необоротні активи, які формують переважно товарні запаси тобто товарне забезпечення сфери торгівлі. Вартісним виміром трудового потенціалу є фонд оплати праці. Всі ці складові формують сукупні темпи і масштаби розвитку торгівлі (рис. 2).

Дані рис.2 дозволяють констатувати масштабний і прискорений розвиток ресурсного потенціалу торгівлі. За 2000-2009 рр. сукупні ресурси зросли у 9 разів і досягли 765 млрд. грн. При цьому необоротні і оборотні активи збільшились практично однаковими темпами.

Темпи розвитку ресурсного потенціалу торгівлі за своїм характером є випереджаючими. Вони суттєво вище ніж і секторах і сферах реального сектору економіки. Як результат частка сукупних ресурсів внутрішньої торгівлі у національному господарстві досягла 22-23%.

Джерело: Баланс підприємств за видами економічної діяльності Держкомстат України, (дані – середній за рік).

Рис.2. Сукупні ресурси внутрішньої торгівлі України

Попутно зауважимо, що темпи зростання обсягів реалізованих товарів і послуг підприємствами торгівлі суттєво відставали від темпів нарощування сукупних ресурсів. Товарооборот за 2000-2009 рік

зростання частки торгівлі у формуванні загальної ВДВ, а відповідно і ВВП України. Участь внутрішньої торгівлі у формуванні загальної ВДВ в останні роки сягає 15-16%, а ВВП близько 14,5% (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка і структура ВДВ у сфері торгівлі (С)¹⁾

Роки	Валова додана вартість, млрд. грн. (основні ціни)	Частка торгівлі у загальній ВДВ, %	Структура ВДВ (млрд. грн.)		
			Оплата праці найманих працівників	Інші податки пов'язані з господарською діяльністю	Валовий прибуток змішаний дохід
2001	22,4	12,2	8,9	1,4	11,9
2002	24,5	12,2	10,6	1,0	12,9
2003	31,6	13,2	10,2	1,2	20,1
2004	41,1	13,1	11,4	1,3	28,3
2005	56,0	14,4	20,8	1,6	33,6
2006	68,5	14,5	24,8	2,1	41,6
2007	95,2	15,8	32,2	2,7	60,2
2008	131,2	15,9	50,1	3,2	77,8
2009	129,9	16,3	46,5	3,2	80,1

¹⁾ Національні рахунки України за 2000-2009 рр. (статзбірник). Держкомітет України. К.: ,2010.

зріс лише у 3,6 рази, що вказує на переважно екстенсивний розвиток торгівлі.

Узагальненим індикатором розвитку сфери торгівлі є валова додана вартість (ВДВ) створеної суб'єктами внутрішньої торгівлі, а також характер її структурних змін.

Національні рахунки дозволяють визначити розмір і динаміку ВДВ в сфері внутрішньої торгівлі. Цей показник зріс з 22, млрд.грн. (в основних цінах) у 2001 р. до 129,9 млрд. грн. у 2009 р., тобто у 5,6 рази. Важливо зауважити, що спостерігається також

Позитивна динаміка зростання ВВП в сфері торгівлі (середньорічні темпи 22,8%) підтверджує стійкий процес нарощування первинного доходу, і свідчить про зміцнення економічної бази торгівлі.

Висновки. Узагальнюючи теоретичний і прикладний аналіз процесу розвитку сфери торгівлі України можна зробити ряд висновків:

-суть розвитку в торгівлі полягає у довготривалій еволюції процесу кількісного і якісного нарощування потенціалу цієї сфери з метою ефективної реалізації основних функцій;

- процес розвитку супроводжується зростанням. Якщо розвиток виражає комплексно кількісні та якісні зміни і характеризується суцільним процесом, то зростання проявляється переважно в кількісних змінах, причому фрагментарно;

- за своїм характером розвиток в торгівлі спостерігається переважно екстенсивною або переважно інтенсивного типу. На сучасному етапі (2000-2010 рр.) у внутрішній торгівлі України відбувається переважно екстенсивний розвиток;

- суцільне і об'єктивне уявлення про загальний розвиток внутрішньої торгівлі можна отримати за результатами аналізу таких індикаторів: динаміки сукупного ресурсного потенціалу; змін валової доданої вартості; участі торгівлі у формуванні ВВП; фізичних обсягів товарообороту (валового) та їх динаміки; ресурсовіддачі; рентабельності основної діяльності; конкурентоспроможності. Останні три індикатора виражають якісне зростання;

- сучасні тенденції розвитку торгівлі можна оцінити як позитивні (за виключенням кризових 2008 і 2009 років). У 2006р. був досягнутий рівень 1990 року і тепер відсутня торгівля розвивається випереджаючими темпами;

- загрозливими для загального процесу розвитку внутрішньої торгівлі є: відсутність ефективної торговельної політики, законодавчої бази, системи координації і регулювання; експансія імпорту і зарубіжного торговельного капіталу; зростаючі поточні

зобов'язання, деформована система адміністрування торговельного бізнесу, низька конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів товарного ринку.

Таким чином, внутрішня торгівля характеризується позитивною динамікою розвитку, проте цей процес не набув стійкого характеру у наслідку різноякісних його аспектів: економічного, соціального, організаційного і матеріально-технічного. Тому особливе значення набуває комплексний і узгоджений розвиток всіх складових процесу розвитку внутрішньої торгівлі України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дубянская Г. Ю. Императивы развития в первой половине XXI века: концептуально теоретические основы / Дубянская Г. Ю. – М. : МАКС Пресс, 2009.

2. Бергер П. Капиталистическая революция / Бергер П. ; [пер. с англ.] – М. : Изд-во «Прогресс». – «Универс», 1994.

3. Нуреев Р. Теории развития: институциональные концепции становления рыночной экономики / Нуреев Р. // Вопросы экономики. – 2000. – №6.

4. Друкер П. Новые реальности / Друкер П. ; [пер. с англ.]. – М. : «Бук Чембэр Интернешнл», 1998.

5. Мочерний С. В. Економічна теорія : підручник / Мочерний С. В., Довженко М. В. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2004.